

‘alâ Şerhi Tecridi’l-‘akâ’id. Nasîruddîn-i Tûsî'nin *Tecridü'l-‘akâ’id*'i üzerine Seyyid Şerîf el-Cürcânî tarafından yapılan şerhin ilk bölümüyle ilgili bir hâşiye olup Taşköprizâde (*eş-Şekâ’ik*, s. 142), Kâtib Çelebi (*Keşfü’z-zunûn*, I, 347) ve Bağdatlı İsmâil Paşa (*Hediyetü'l-‘ârifin*, I, 132) tarafından Hayâlî'ye nisbet edilmektedir. 4. *Hâşiye ‘alâ Şerhi’l-Makâsîd*. Teftâzânî'nin *Şerhu’l-Makâsîd* adlı eserinin beşinci "maksad"ına hâşiyedir. Eserin Süleymaniye (Şehid Ali Paşa, nr. 2829, vr. 9-29; Fâtih, nr. 2984/1) ve Râgîb Paşa (nr. 796) kütüphanelerinde nüshaları bulunmaktadır. Şehid Ali Paşa nüshasının kapığında kitabın adı *Ta’likâtü Molla Hayâlî ‘alâ mevâdî’ min Şerhi’l-Makâsîd* şeklinde kaydedilmiştir. Hayâlî'nin bu hâşiyesine Kul Ahmed b. Muhammed Hızır tarafından tekrar bir hâşiye yazılmıştır (Antalya Elmalı İlçe Halk Ktp., nr. 91/2; Edirne Selimiye Ktp., nr. 975, 976; Diyanet İşleri Başkanlığı Ktp., nr. 4263; Şarkîkaraağaç Ktp., nr. 012; Râgîb Paşa Ktp., nr. 1456). 5. *Hâşiyetü Şerhi’l-Mevâkıf*. Cürcânî'nin, İcî'nin *el-Mevâkıf*'ine yazdığı şerhin ikinci "mekkî"nin hâşiyesidir. Müellif hattı ile olan bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Şehid Ali Paşa, nr. 2844/7, vr. 105-113). 6. *Hâşiye ‘alâ Risâleti işbâtü’l-vâcib*. Celâleddin ed-Devvânî'nin *İşbâtü’l-vâcib* risâlesine hâşiyedir (Râgîb Paşa Ktp., nr. 1456).

Kâtib Çelebi ile Bağdatlı İsmâil Paşa Hayâlî'ye *Hâşiye ‘alâ Şerhi’l-‘Akâ’idi’l-‘Ađudiyye* adıyla bir eser nisbet etmekte ve bunun İcî'nin akaid risâlesine Cürcânî tarafından yapılan şerh üzerine hâşiye olduğunu kaydetmektedirler (*Keşfü’z-zunûn*, II, 1144; *Hediyetü’l-‘ârifin*, I, 132). Ayrıca Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan (Tekelioğlu, nr. 859/4) bir risâlenin kenarında aynı mahiyette bir bilgi bulunmaktadır. Ancak bir sayfadan ibaret olan risâlenin, "şeyh" diye zikrettiği bir müellifin "kelâm-ı nefsi" hakkında ki bir cümlesine açıklık getirmeyi amaçladığı görülmüştür.

Tefsir. 1. Müsveddâtü Hayâlî ‘ale’l-Keşşâf. Zemahşerî'nin tefsiriyle ilgili notlardan ibaret olup müellif hattı ile 121 varaklık bir nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (AY, nr. 1726). 2. *Risâle fi tefsiri kavlihî te‘âlâ: “Kâle’l-mele’ü’llezîne...”. Keşşâf ve Kâdî Beyzâvî tefsiri üzerine notlardan oluşmaktadır. Müellif önsözde bu risâlede, adı geçen eserlerden A'râf sûresini okuduktan sonra hatırlan gelen hususları kaleme aldığını kaydetmektedir. Eserin bir nüsha-*

sı Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcuttur (Şehid Ali Paşa, nr. 2720/11, vr. 163^b-168^a).

Fıkıh. 1. Hâşiye ‘alâ Şerhi’l-Vikâye. Tâcüşşerîa'nın, Merginânî'nin *el-Hidâye*'sine *el-Vikâye* adıyla yazdığı şerh üzerine Sadrüşşerîa Ubeydullah b. Mes'ûd tarafından yapılan şerhin hâşiyesi olup Adıyaman İl Halk Kütüphanesi'nde (nr. 1) bir nüshası bulunmaktadır. 2. *Hâşiye ‘alâ Şerhi Muhtasari’l-Muntehâ*. İbnü'l-Hâcib'in *Muhtasarü’l-Muntehâ* adlı eserine Adudüddin el-İcî tarafından yapılan şerhe Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin yazdığı hâşiyenin hâşiyesidir. Eserin Millet (Feyzullah Efendi, nr. 597), Murad Molla (nr. 656) ve Süleymaniye (Hamidiye, nr. 437; Lâleli, nr. 726; Kasıdecizâde, nr. 712) kütüphanelerinde nüshaları vardır. 3. *Hâşiyetü’l-Telvih*. Sadrüşşerîa'nın *Tenkihü’l-uşûl*'üne yine kendisi tarafından *et-Tavzîh* adıyla yazılan şerhe Teftâzânî'nin *et-Telvih* adıyla yaptığı hâşiyenin hâşiyesidir. Eserin müellif hatından istinsah edilmiş bir nüshası Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 1740). Bursalı Mehmed Tâhir'in Hayâlî'ye nisbet ettiği (*Osmanlı Müellifleri*, I, 291) *Hâşiyetü’l-Ferâ’iz*'in herhangi bir nüshasına rastlanmamıştır.

Hayâlî'nin Arap dili ve edebiyatı konusunda tesbit edilebilen tek eseri *et-Ta’likât ‘ale’l-Muhtavvel* olup eser, Sekkâkî'nin *Miftâhu’l-‘ulûm*'unun üçüncü bölümü için Hatîb el-Kazvîni tarafından yazılan *et-Telhiş*'e Teftâzânî'nin yaptığı *el-Muhtavvel* adlı geniş şerhin ta’likidir. Bir nüshası Âtîf Efendi Kütüphanesi'nde mevcuttur (nr. 2313).

BİBLİYOGRAFYA :

Hayâlî, *Şerhu’l-Kâşideti’n-nüniyye*, İstanbul 1318, s. 32-33, 50, 70, 94, 104; a.mlf., *Hâşiye ‘alâ Şerhi’l-‘Akâ’idi’n-Nesefiyye*, İstanbul 1279, tür.yer.; Taşköprizâde, *eş-Şekâ’ik*, s. 139-142; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 158-161, 198; Hoca Sâdeddin, *Tâcü’l-tevârih*, II, 478-480; Temîmî, *et-Tabakâtü’s-seniyye*, II, 113-114; *Keşfü’z-zunûn*, I, 347; II, 1144, 1145, 1348, 1857; İbnü’l-İmâd, *Şezerât*, VII, 344; Belîğ, *Güldeste*, s. 250, 272, 273; Şevkânî, *el-Bedrü’t-tâli’*, I, 121-122; Leknevî, *el-Fevâ’idü’l-behiyye*, s. 43; Dâvûd-i Karsî, *Şerhu’l-Kâşideti’n-nüniyye*, İstanbul 1318, s. 70, 94; *Sicill-i Osmânî*, II, 46, 313; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 538, 759; II, 318, 321; *Hediyetü’l-‘ârifin*, I, 132; II, 1348; *Osmanlı Müellifleri*, I, 213, 291-292; II, 29; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 76; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, s. 142, 327; Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984, s. 71; Recep Cici, *Kuruluştan Fatih Devrinin Sonuna Kadar Osmanlılarda Fıkıh Çalışmaları* (doktora tezi, 1994, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 177-178; *Kâmûsü’l-‘alâm*, III, 2070.

ADİL BEBEK

HAYÂLÎ BEY

(ö. 964/1556-57)

Divan şairi.

Vardar Yenicesi'nde doğdu (1497-1499 [?]). Asıl adı Mehmed, lakabı Bekâr Memî'dir. Yetişme çağında esaslı bir öğrenim göremeyen şair, o sıralarda Yenice'ye uğrayan Kalenderî şeyhi Baba Ali Mest-i Acemî (*Sicill-i Osmânî*, III, 493) ve müridlerinin cazibesine kapılarak onlara katıldı. Bunlarla birlikte seyahat ederek birkaç defa İstanbul'a gidip geldi. Bu yolculuklarının birinde, böyle güzel bir gencin Kalenderîler arasında yaşamaları uygun bulmayan İstanbul Kadısı Sarı Gürz Nûreddin tarafından şehir muhtesibi Uzun Ali'ye emanet edildi. Bir şiirinde Şah Bayezid'in dergâhını mesken tuttuğundan bahsettiğine göre, Hayâlî'nin İstanbul'a II. Bayezid'in saltanat yıllarında ve 1512'den önceki bir tarihte gelmiş olması gerekir. Muhtesip Uzun Ali'ye emanet edilmesi ise Sarı Gürz Nûreddin Efendi'nin ilk İstanbul kadılığı zamanına (1511-1513) rastladığından Nûreddin Efendi'nin 1519-1522 yılları arasındaki ikinci kadılığı devresi için söz konusu olamaz. Çünkü bu yıllarda Hayâlî Kanûnî Sultan Süleyman'ın çevresine girmiş, Âşik Çelebi'nin şair Gazâlî Deli Birader'den söz ederken belirttiği gibi (*Meşâirü’s-suarâ*, vr. 291^a-298^a) 1522 yılında Kanûnî ile birlikte Rodos seferine katılmıştır. Şairin Rodos'un fethi münasebetiyle Kanûnî'ye bir de kaside sunduğu bilinmektedir. Baba Ali Mest'in meşhur bir şair olmasına gayret ettiği Hayâlî'nin bir manzumesinde on dört yaşında iken şiirde şöhrate ulaştığını söylediği dikkate alınırsa doğum tarihinin 1497-1499 olduğu düşünülebilir.

İstanbul'a geldikten sonra Hayâlî'nin hayatında yeni bir dönem başladı. Bir yandan kendini yetiştirirken diğer yandan söylediği güzel şiirler onun adını etrafa yaymaktaydı. Kabiliyetiyle Defterdar

Hayâlî Bey'in Âşik Çelebi tezkiresindeki minyatürü (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Tarih, nr. 772, vr. 707^b)

İskender Çelebi'nin dikkatini çeken Hayâlî daha sonra da Sadrazam İbrâhim Paşa'nın teveccühünü kazandı ve çok geçmeden Kanûnî'nin musâhibleri arasında yer aldı. Rodos'un fethinde, ardından İrakkeyn Seferi'nde ve Bağdat'ın fethinde padişahın yanında bulunan şaire 1525-1526'da günlük 10, aylık 290 akçe bağlandığı, 1528-1535 yıllarında on bir defa 1000'er akçelik ihsanlarda bulunulduğu mevâcib ve in'âmât defterlerindeki kayıtlardan öğrenilmektedir. Padişaha bir-biri ardınca sunduğu gazel ve kasideler karşılığında gördüğü ihsanları tezkire sahipleri parlak sözlerle anlatırlar. Kendisine önce ulûfe, daha sonra timar ve zeâmet verilmiştir. Bu ihsanlar sadece hükümdardan değil İbrâhim Paşa ve İskender Çelebi başta olmak üzere diğer devlet erkânından da gelmekteydi. Âşık Çelebi onun zeâmetinin Serfiçe'de olduğunu ve Sütlüce'de bir de bahçesi bulunduğunu kaydetmektedir.

Ancak şairin bu ikbali, başta Taşlıcalı Yahyâ Bey olmak üzere devrin diğer şairlerinin kıskançlığına sebep olmuştur. İskender Çelebi (ö. 1534) ve İbrâhim Paşa'nın (ö. 1536) öldürülmesiyle iki büyük hâmisini kaybeden Hayâlî'nin talihi döndü. Esasen yeni sadrazam Rüstem Paşa edebiyata önem vermediği gibi şair olarak da Yahyâ Bey'i tutmaktaydı. Kendini çekemeyenlerin kıskırtmalarından da korkan şair hayatını emniyette hissetmediğinden İstanbul'dan uzaklaşmak istedi. Bunun için padişahın bir sancak beyliği, ardından da Rumeli kethüdâlığı dileğinde bulundu (*Hayâlî Bey Divânı*, s. 61, 143, 277, 395). Yirmi yıldan fazla arkadaşlıkları bulunan Âşık Çelebi, hâmilelerinin ölümünden sonra da padişahın Hayâlî'ye iltifatının devam ettiğini söylüyorsa da bu pek inandırıcı görünmemektedir. Böyle olsaydı Hayâlî gibi istiğnâ sahibi bir kişi bu tür dilek ve ricalarda bulunmak mecburiyetinde kalmazdı. Onun ayrıca bazı şiirlerinde 10.000 akçe dirliğinin elinden alındığını, fakirlikten bıçak kemiğe dayandığı için tevliyet ve dirlik istediğini, hasta olduğunu belirterek timar talep ettiğini, Rumeli'de ecdadının yatmakta olduğu etraflı dağlarla çevrili 2300 akçeli bir köyün (muhtemelen Vize) kendisine verilmesini, hatta "vasf-ı hâl"ini dinlemesi için âdeta yalvararak bunun bile bir ih-san olacağını söylediği görülmektedir. Ne zaman ve hangi şartlarda dile getirildiği tam bilinmeyen bu şikâyetler, şairin padişah yanındaki itibarının zaman zaman sarsıldığını göstermektedir. Onun söz konusu dileklerinin karşılık bulup bul-

madığı belli değilse de Hayâlî Bey diye anıldığına göre kendisine sancak beyliği verilmiş olduğuna hükmedilebilir.

Hayatının son yıllarına dair fazla bilgi bulunmayan Hayâlî Bey Edirne'de öldü. Kabri, Uzunkaldırım Mezarlığı'na karşı dedelerinden kalma Vize Çelebi Mescidi avlusu önünde, kendi yaptırdığı Lüleli Çeşme'nin sol tarafında pencere yanında bulunmaktadır (*Hayâlî Bey Divânı*, nâşirin girişi, s. XI). Hakkında düşürülen vefat tarihlerinden en güzeli Arşî'nin: "Söz-ü dilde, hayâlî gözde kaldı" mısraıdır.

Hayâlî'nin son yıllarında sıkıntı içinde yaşadığı söyleniyorsa da Gelibolulu Mustafa Âlî onun küçümsenmeyecek bir miras bıraktığını haber verir. Kınalızâde Hasan Çelebi de Hayâlî öldükten sonra çocuklarının uzun süre bir görev almaya muhtaç olmadan zeâmetle geçindiğini yazmaktadır (*Tezkire*, II, 696). Geç evlendiği için Bekâr Memi lakabıyla anılan Hayâlî'nin Ömer ve İbrâhim adında edip ve şair iki oğlu olduğu bilinmektedir.

Tezkiyesinde Hayâlî'nin güzel bir ruh tahlilini yapan Âşık Çelebi'nin ifadesine göre yakışıklı bir insan olan şair yaratılış olarak dünya malına, giyim kuşama değer vermeyen, gördüğü iltifatlara ve itibara rağmen kibirlenmeyen, güzelliğe düşkün, rindmeşrep bir kişiydi. Hoşgörülü ve dost canlısı olup kendisine hiciv yazılmadıkça başkalarını hicvetmezdi. Böyle olmakla beraber ikbal ve şöreti etrafında doğan kıskançlıklar karşısında mevkiiini korumak için bazan yakın dostları aleyhinde bile bulunmaktan çekinmediği belirtilmektedir.

Hayâlî'nin tek eseri divanıdır. Bazı kaynaklar kendisinin divanını bizzat tertip etmediğini, hatta Kanûnî bir defasında divanını görmek istediğinde divanın onun şiirlerini toplamış olan Vefalî Şeyh-zâde Ali Çelebi'de bulunabildiğini kaydediler. Bununla beraber bazı şiirlerinde bizzat divan tertip ettiğini belirten ifadeler bulunmaktadır (*Hayâlî Bey Divânı*, s. 54, 238, 290, 330). Ali Nihad Tarlan'ın neşrettiği divanında bazı şiirleri eksik kaydedilmiş, İznikli Hayâlî Çelebi ve Revânî gibi şairlerin şiirleri onun şiirleriyle karıştırılmış olsa da mevcut olanlar şairin kudretini göstermek için yeterlidir.

Divanıdaki bazı gazellerinin "Ez Eş'âr-ı Gül-i Sad-berg" başlığını taşıması ve özellikle "Dîbâce-i Gül-i Sad-berg" başlıklı bir manzumesinde, "Sunup bu nazmı dest-i şehriyâra / Gül-i Sad-berg'i ırgürdüm bahâra" demesinden, şairin 100 gazelini bir araya getirip eklediği bir dîbâce

ile birlikte padişaha takdim ettiğini düşündürmektedir.

Hayâlî'nin edebî şahsiyetinin gelişmesinde Vardar Yenicesi'nin rolüne dikkat çekmek gerekir. "Mecma-ı şuarâ ve menba-ı zürefâ" diye anılması yanında "gaziler ocağı ve ârifler durağı" olarak nitelendirilen bu küçük Rumeli kasabası başta Şeyh Abdullah-ı İlahî olmak üzere Hayretî, Usûlî, Garîbî ve Evrenos Bey gibi şair, mutasavvıf ve evlâd-ı fâtihtandan gazilerin meydana getirdiği bir mânevî havaya sahipti. Âşık Çelebi'nin naklettiği, "Vardar Yenicesi'nde doğan çocuk baba diyecek vakit Fârisî söyler" sözü de burada ne kadar yoğun bir kültür ve sanat atmosferinin bulunduğunu göstermektedir. Böyle bir ortamda doğup büyüyen Hayâlî, kuvvetli bir tahsil görmemesine rağmen güçlü şairlik yeteneğinin yardımı ile önce burada, daha sonra da İstanbul'daki edebiyat mahfillerinde kendini yetiştirdi. Âlî Mustafa Efendi, iyi bir şair olabilmesi için Baba Ali Mest-i Acemî'nin ona oğlu gibi ihtimam gösterdiğini belirtir. Hayâlî'nin tasavvuf kültür ve terbiyesini en başta ondan aldığı şüphe yoktur. Şiirlerindeki tasavvufî unsurların, doğduğu yerin mânevî havası yanında Baba Ali ile beraberliğindeki Kalenderlik döneminden kaynaklandığı söylenebilir. Ali Nihad Tarlan, Hayâlî'nin bâtinî olmakla beraber şiirlerinde Ehl-i sünnet'i incitecek bir tarafı bulunmadığını ifade eder. Şiirlerini kuvvetli bir tasavvufî heyecanla söylemesine ve bunlarda Şeyh İbrâhim-i Gülşenî'den hürmetle bahsetmesine rağmen onu doğrudan doğruya mutasavvıf bir şair saymak isabetli olmaz.

Devrinin bütün tezkire yazarları Hayâlî'nin büyük bir şair olduğu görüşünde birleşir ve onu "diyâr-ı Rûm'un sultânü-şuarâsı, meşhur, mâruf Hayâlî Bey" diye anarlar. Hayâlî'yi Hâfız-ı Şirâzî'ye benzetilenler bununla onun şairlik değerinin yüksekliğini belirtmek istemişlerdir.

Zâtî gibi büyük bir şairin şöhretin zirvesinde bulunduğu bir sırada şiir âleminde kendini gösteren Hayâlî, zamanla ondan başka çağdaşlarından İshak Çelebi (Kılıççızâde), Hayretî, Kara Fazlî ve Yahyâ Bey gibi şairleri de gölgede bırakmayı başarmıştır. Ali Şir Nevâî ve klasik İran şairleri hakkında hürmetkâr bir ifade kullanan Hayâlî kendini onlarla eşit görür, Osmanlı şairleri içinde de kendisinin Necâtî Bey'in yerini tuttuğunu söyler. Bu onun atasözü, deyim ve halk tabirleriyle şehrili Türkçe'sini kullanma yolunda Ne-

câtî Bey'in takipçisi olduğunu da ifade etmektedir. Çağında Hayâlî'ye rakip sayılabilecek tek isim olan Fuzûlî onun şöhretini gölgeleyemeyecek kadar İstanbul'dan uzakta idi. Bâkî şöhrete ulaştığında ise Hayâlî çoktan ölmüş bulunuyordu. Ali Nihad Tarlan tasavvufî heyecan itibarıyla Hayâlî'yi Bâkî'den üstün görür.

Canlı ve kuvvetli bir üslûpla yazılmış kasideleri de olan Hayâlî'nin asil şahsiyetini yansıtan şiirleri gazelleridir. Bunlarda Rumeli şairlerinde görülen samimiyet, ilham kudreti, gurur ve istiğnâ, mahallî renklere itina gibi özellikler dikkati çeker. Hayâlî, divan edebiyatında yaygın olarak kullanılan "müşebbehün bih"lerdeki benzetme unsurlarını şahsî heyecanı ve lirizmi içinde eriterek ifade etmesini bilen bir şairdir. Şiirlerinde tasannu zaman zaman ruhundan doğan şiddetli ilhamın heyecanı içinde kaybolur. Manzumelerinde şekil mükemmelliğinin bulunmayışı, kayıt altına girmek istemeyen mizacından ileri geldiği kadar tahsilinin yetersiz oluşuna da bağlanabilir. Nitekim şiirlerindeki bazı imlâ ve söyleyiş kusurlarını Âşık Çelebi'nin düzelttiği bilinmektedir.

Hayâlî çağdaşı olan Sâfi, Huşûî, Âlî ve Yetim Ali Çelebi gibi şairlerce övgüyle anıldığı gibi başta Fuzûlî olmak üzere Rahmî (Pîr Muhammed), Ulvî, Vâhidî gibi şairler üzerinde de etkili olmuştur. Kanûnî'nin Bağdat'ı fethinde Fuzûlî ile görüşen ve ondan bir Leylâ ve Mecnûn mesnevisi yazmasını isteyen Anadolu şairleri arasında Hayâlî de bulunmaktaydı. Fuzûlî'nin, meşhur "Su Kasidesi"ndeki "su" redifini Hayâlî'den almış olması kuvvetle muhtemeldir (Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları II*, s. 558). Devrinden başlayarak Hayâlî'nin gazellerinin Günâhî, Âlî, Şeyh Galib, Çeçecizâde İzzet Molla, İzzet Ali Paşa, Bayburtlu Zihni gibi şairler tarafından tanzir ve tazmin edilmiş olması tesirinin ne kadar güçlü ve devamlı olduğunu gösterir.

Hayâlî Bey'in divanının Ali Nihad Tarlan tarafından, İstanbul kütüphanelerindeki on üç nüsha karşılaştırılarak bunlar arasında yedi nüshası üzerinden tenkitli neşri yapılmıştır (bk. bibl.). Bu neşre göre divanda çoğu Kanûnî Sultan Süleyman hakkında olmak üzere yirmi beş kaside, sekiz musammat, bir terakibibend, beş müteferrik manzume, 688 gazel ve otuz üç kıta mevcuttur. Sadece İstanbul kütüphanelerinde bulunan nüshalara dayanılarak hazırlanan bu neşrin sonradan bulunan sağlam nüshalar dikkate alınıp yenilenmesi gerekmektedir. Nitekim bu

neşirde, kendisinden otuz üç yıl önce ölmüş olan Hayâlî Abdülvehhâb Çelebi'nin (Hayâlî-i Evvel) bazı gazelleri Hayâlî Bey'e ait gösterilmiştir (Küçük, sy. 249 [Ocak 1984], s. 64-69). Hayâlî'nin şiirleri, divanın bu neşrinden hareketle Cemal Kurnaz tarafından sistematik bir tahlil çalışmasına konu edilmiş, ayrıca aynı araştırmacı bu şiirleri teşbih ve mecaz unsurları yönünden Ahmed Paşa (Bursalı), Necâtî Bey ve Nevî divanlarıyla karşılaştırarak orijinal taraflarını göstermiştir (bk. bibl.; Hayâlî Bey'in şiirleri üzerinde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde yapılmış tez çalışmaları için bk. Kâzım Yetiş, "Türkiyat Enstitüsü'ndeki Tezlerin Bibliyografyası", *TDED*, XXIII [1981], s. 310).

BİBLİYOGRAFYA :

Hayâlî Bey Divânı (haz. Ali Nihad Tarlan), İstanbul 1945, hazırlayanın girişi, s. VII-XVII; Sehî, *Tezkire*, s. 126; Âşık Çelebi, *Meşâirü's-suarâ*, vr. 270^b-277^a, 291^a-298^a; Latfî, *Tezkire*, s. 150-151; Ahdî, *Gülşen-i Suarâ*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 774, vr. 81^b; Beyânî, *Tezkire*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 757, vr. 31^b; *Kühû'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı* (haz. Mustafa İsen), Ankara 1994, s. 212-215; Kınalızâde, *Tezkire*, I, 354-360; II, 696; Riyâzî, *Riyâzû's-suarâ*, Nuruosmâniye Ktp., nr. 3724, vr. 64^a-67^a; Abdurrahman Hibrî, *Enîsü'l-mûsâmirîn*, İÜ Ktp., TY, nr. 451, vr. 77^a; Muallim Nâci, *Esâmî*, İstanbul 1308, s. 137; a.mlf., "Hayâlî", *Mecmûa-i Muallim*, sy. 36, İstanbul 1305, s. 141-142; Fâik Reşâd, *Eslâf*, İstanbul 1311, s. 81-85; *Sicill-i Osmânî*, II, 313; III, 493; Gibb, *HOP*, III, 58-69; İbrahim Necmi [Dilmen], *Târîh-i Edebiyyât Dersleri*, İstanbul 1338, I, 98-101; *Osmanlı Müellifleri*, II, 160-161; M. Fuad Köprülü, *Divan Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul 1934, s. 133-135, 144-148; a.mlf., *Edebiyat Araştırmaları II*, s. 558; a.mlf., "Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatının Tekâmülüne Umumi Bir Bakış", *Yeni Türk*, sy. 7, İstanbul 1933, s. 541; Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 195-197; *TYDK*, I, 135-142; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 325-326; Banarlı, *RTET*, I, 573-574; *Büyük Türk Klâsikleri*, İstanbul 1986, III, 378-379; Mehmed Çavuşoğlu, *Hayâlî Bey ve Divân'ından Örnekler*, Ankara 1987; Cemal Kurnaz, *Hayâlî Bey Divânı: Tahlili*, Ankara 1987, s. 19-60, 563-611; a.mlf., "Âşık Çelebi'ye Göre Hayâlî Bey", *TKA*, XXIII/1-2 (1985), s. 373-393; a.mlf., "Necâtî Bey, Ahmed Paşa, Hayâlî Bey ve Nevî Divanlarındaki Teşbih ve Mecaz Unsurları", a.e., XXV/1 (1987), s. 127-173; Halûk İpeken, *Divan Edebiyatında Edebi Muhterler*, İstanbul 1996, s. 95-98, 100, 144, 231; Ali Nihad Tarlan, "Hayâlî-Bâkî", *TDED*, I/1 (1946), s. 26-38; Sabahattin Küçük, "Hayâlî Bey'in Yayınlanmamış Gazelleri", *TDL*, XLVIII/394 (1984), s. 418-421; a.mlf., "Hayâlî-i Kadîm", *TK*, XXII/249 (1984), s. 64-69; İsmail E. Erünsal, "Kanunî Sultan Süleyman Devrine Ait Bir İn'âmât Defteri", *Osm. Ar.*, IV (1984), s. 1-17; Fevziye Abdullah Tansel, "Hayâlî", *TA*, XIX, 97-99; Th. Mendel, "Hayâlî", *JA*, V/1, s. 384; Fahir İz, "*Khayâlî*", *Eİ²* (İng.), IV, 1137; Harun Tolasa, "Hayâlî Bey", *TDEA*, IV, 169-171.

CEMAL KURNAZ

HAYÂLÎ-i EVVEL

(خیالیء اول)

(ö. 931/1524)

Divan şairi.

Asıl adı Abdülvehhâb olup XV. yüzyılın sonlarında Edirne'de doğduğu tahmin edilmektedir. Babası, Fâthî Sultan Mehmed devri müftülerinden ve II. Bayezid devri şeyhülislâmlarından Dimetokalı Molla Abdülkerim Efendi'dir. Hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmayan şairden tezkire sahibi Beyânî Hayâlî-i Evvel diye söz etmekte, çeşitli kaynaklarda Hayâlî Çelebi olarak da geçmektedir. Ancak Hayâlî Bey'den ayırt edilmesi için geleneğe uyularak Hayâlî-i Kadîm şeklinde adlandırılması da mümkündür. Hayâlî, zamanın tanınmış müderrislerinden İzârî, Molla Lutfî, Hatibzâde Muhyiddin Efendi ve Kestelî'den ders aldıktan sonra Eyüp'te Kalenderhâne Medresesi'ne müderris oldu. Kınalızâde Hasan Çelebi, onun daha sonra 41 akçe ile Edirne Camialtı Medresesi'ne tayin edildiğini kaydetmektedir. Hayâlî Manisa, Selânik ve Tire'de kadıklık görevinde bulundu. Yavuz Sultan Selim'in şehzadeliği zamanında nedimi, padişahlığı döneminde de başdefterdarı oldu (925/1519). Sehî, *Heşt Bihîşt*'te onun Amasya'da vuku bulan olaylar sırasında yenîçeri taifesiyile kavga ettiği için defterdarlıktan azledildiğini söylerse de İsmail Hami Danişmend, söz konusu olayların 1515'te cereyan ettiğini belirterek bu azlin başka bir sebebi olması gerektiğini ileri sürer. Daha sonra İzmir kadılığına tayin edilen Hayâlî bu görevde iken vefat etti ve cenazesi Edirne'ye götürülerek babasının Sitti Sultan Camii yakınlarında yaptırıldığı mektebin bahçesinde onun yanına defnedildi. Hayâlî'nin görevine bağlı, hakkı ve adaleti yerine getirmede cesur bir kimse olduğu kaydedilir. Edirneli Mecdî onun akfî ve naklî ilimlere vâkıf olduğunu söyler.

Kaynakların ifadesine göre güzel konuşan, temiz bir dile ve geniş hayal gücüne sahip bir şair olan Hayâlî zeki, kabiliyetli, şakacı bir insandı. Kınalızâde'nin *Tezkiretü's-suarâ*'sında bu vasıflarla tanıtilen şairin muhayyilesinin genişliği sebebiyle "Hayâlî" mahlasını aldığını, diğer şairlerden bu suretle ayrılmak istediğini Mecdî *Hadâiku's-Şekâik*'te yazmaktadır. Şuarâ tezkirelerinde aynı mahlası taşıyan beş şairden söz edilmektedir. Bu yüzden Hayâlî-i Evvel'in şiirlerinin bir kısmı kendisin-